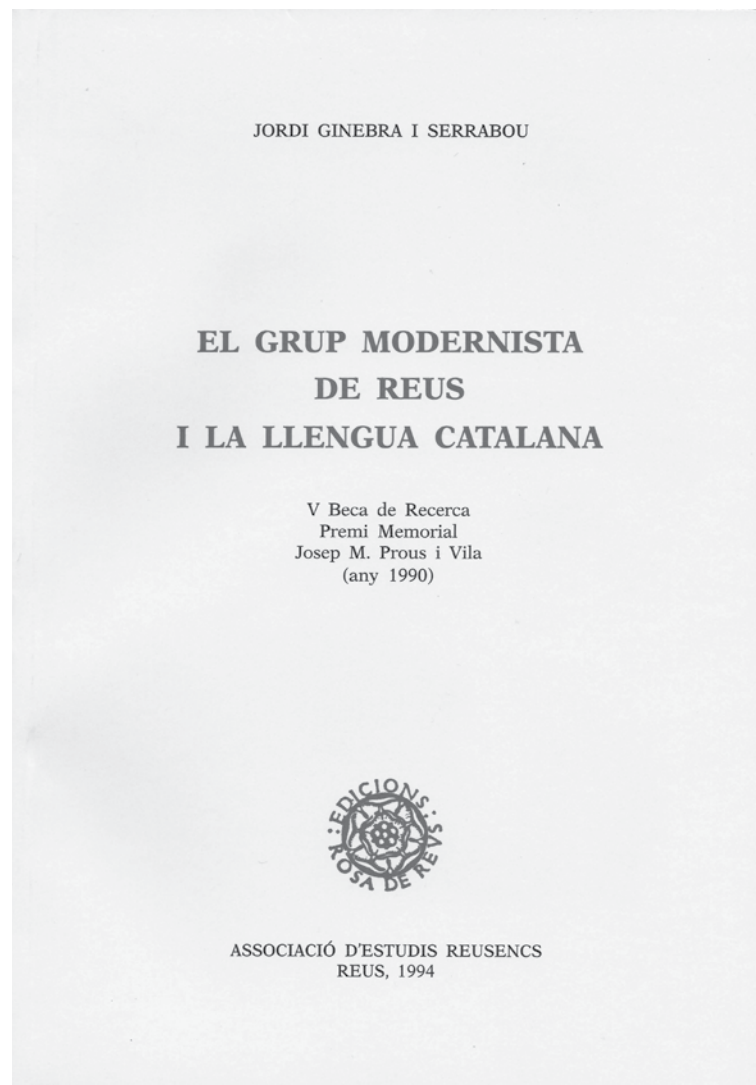


Apunt sobre ortografia i ortografistes

Josep Murgades, catedràtic de Filologia Catalana a la Universitat de Barcelona



Portada del llibre *El grup modernista de Reus i la llengua catalana*, de Jordi Ginebra.

Benvolguda gent de la revista *Lo Floc*, del Centre d'Estudis Riudomencs Arnau de Palomar:

Teniu la deferència d'invitar-me a col·laborar en la vostra benemèrita publicació. Amb motiu –dieu– de la celebració, aquest 2013, del centenari de les Normes ortogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans. I fent de manera –sempre segons vosaltres– que s'hi “pugui trobar una vinculació amb Riudoms o el Camp de Tarragona”.

I bé, no sé com refusar-m'hi. Tot i que, d'una banda, hi ha professionals del gremi aquest de la filologia que, en aquestes alçades, n'estem ja una mica enfiats, de la tal efemèride commemorativa. I tot i que també, d'altra banda, fer-ho amb referència al paper que s'hi va jugar des del Camp, en el procés aquest de codificació escrita, comporti la constatació d'actituds més aviat tirant a galdoses.

Per tot plegat, llavors, és que em permetreu que allò que us escric defugui els requisits inherents a l'article acadèmic i que m'aculli, en canvi, a la laxitud pròpia d'una carta oberta adreçada a la bona gent, és a dir, a gent tan curulla d'interessos culturals com alhora, sortosament, desproveïda d'exigències d'especialista.

Vet aquí, doncs, a continuació, algunes reflexions genèriques sobre què cosa sigui això de l'ortografia, sobre la solta d'haver celebrat enguany el centenari de la fixació de la catalana, sobre l'oposició amb què va topar-se aquesta entre personalitats destacades de les nostres comarques.

De totes les parts que integren la gramàtica, entesa com a estudi científic de la llengua, l'ortografia és la que presenta menys interès per al lingüista. Això és així perquè aquesta no és sinó el resultat d'una convenció arbitrària. Una convenció de molt posterior a l'existència de la llengua –de qualsevol llengua natural- i a les estructures profundes que la configuren i que la converteixen en l'eina de simbolització i, doncs, de comunicació més complexa elaborada mai pels humans –per qualsevol humans d'on i de quan sigui.

La llengua que, al llarg de la història, no ha pervingut al rang de l'escriptura, s'ha quedat sense convenció ortogràfica que la fixi, cert, però no per això ha estat menys llengua que la que sí que ha acabat assolint la condició de llengua escrita.

Independentment, però, de la vessant estrictament formal, de la magnitud pròpiament epistemològica i

de la dimensió aplicadament utilitària que revesteix tota llengua, aquesta, segons el grau de desenvolupament material de la societat que se'n serveix, pot acabar esdevenint un mitjà, i un medi, a través del qual contribuir decisivament a la configuració identitària, portes endins i portes enfora. Saber més o menys de la llengua en qüestió permet llavors d'estratificar en un o altre sentit la piràmide social, així com també de reafirmar aquesta enfront

“Tota llengua pot acabar esdevenint un mitjà, i un medi, a través del qual contribuir decisivament a la configuració identitària”

d'altres processos semblants amb llengües més o menys diferenciades de la tinguda per pròpia.

És arribats aquí que, davant la necessitat, a partir d'un moment històric donat, de preservar en el temps i de transmetre en absència la

paraula -o sigui, amb la superació de l'estadi àgraf de la cultura humana-, s'imposa gradualment la conveniència d'una ortografia, és a dir, d'unes regles per fixar, de manera al màxim de sistemàtica i de coherent possible, aquesta realitat d'antuvi simplement acústica que és el llenguatge.

I la tal fixació té a veure llavors no pas tant amb el saber del lingüista com, sobretot, amb el poder del polític. D'aquí el fet que el “lingüista pur” pugui desentendre-se'n, de l'ortografia, ja que considera aquesta, amb raó, un simple epifenomen, ben superficial i aleatori, de la llengua. (Un so, sempre podem representar-lo, gràficament, de tantes maneres com vulguem; basta només que un gruix potent i significatiu de la massa parlant hi estigui d'acord...)

El lingüista amb visió social del seu objecte d'estudi, tanmateix, sabedor com a tal que en la llengua no tot és forma ni substància, sinó que en el seu maneig s'hi interfereixen interessos, expectatives, objectius de molt vària mena, s'implica activament, si cal, en la conformació d'unes normes que, contravenint al mínim la lògica científica, s'ajustin a tot allò de què és feta una convenció: gratuïtat, tradició, inèrcia, viabilitat...

Aquest últim va ser el cas, ben bé un segle enrere, de Pompeu Fabra i de la societat catalana de l’època. No és que, arran d’un seguit d’avatars històrics adversos, aquesta estigués mancada d’accés a la grafia. Prou que s’hi havia escrit, en català, durant segles, des dels mateixos inicis de la llengua, passant per l’esplendor dels temps medievals, i continuant fins i tot al llarg dels més infaustos de l’edat moderna. Però a finals del segle XIX, després de la renúncia, en el marc de la revolució industrial, als usos funcionals i formals de la llengua del país en benefici de la castellana, i amb la subsegüent exaltació compensatòria dels usos literaris i emotius d’aquella (l’anomenada Renaixença), la situació del català, pel que fa a la seva representació gràfica, era, si no de manca d’aquesta, com s’ha dit de vegades, sí en tot cas de proliferació caòtica i de profusió aberrant. Les convencions gràfiques més o menys tradicionals havien restat en l’oblit o eren del tot caduques, i hi havia tantes grafies com gent llavors escrivint (o sigui, cap ortografia en el sentit propi i genuí del terme).

Correspon llavors a Fabra, cert, el mèrit cabdal, gràcies als seus estudis enquadrats d’antuvi dins la metodologia del positivisme neogramàtic, d’haver fet les propostes codificadores de la llengua més acordades amb la realitat material i històrica d’aquesta. Però el seu pas de lingüista descriptiu a gramàtic preceptiu no hauria estat possible sense una àmplia dinàmica col·lectiva, engegada ja en el transcurs del Modernisme (a través del focus propulsor de L’Avenç, sobretot) i pervinguda en bona part a culminació durant el Noucentisme (amb el desplegament institucional del catalanisme polític).

Les Normes ortogràfiques amb què, tret d’unes poques modificacions en l’endemig, s’escriu d’ençà el 1913 la llengua catalana són, així, només possibles en la mesura que, en llur fixació, conflueixen el coneixement del científic (Fabra en primordial lloc) i la voluntat del polític (Prat de la Riba de manera preeminent).

El resultat fou llavors l’establiment d’una convenció gràfica no pas al gust de tothom (Fabra mateix va haver de renunciar a una de les seves propostes economitzadores més preuades, la supressió de la lletra *h*), però sí en qualsevol cas vinculant, com

“La situació del català, pel que fa a la seva representació gràfica, era, si no de manca d’aquesta, com s’ha dit de vegades, sí en tot cas de proliferació caòtica i de profusió aberrant ”

ha de ser tota ortografia assumida des del poder i potenciada per aquest (en el cas que ens ocupa, el poder acadèmic representat per l’Institut d’Estudis Catalans i pel poder polític, administratiu i educatiu exercit des de la Mancomunitat de Catalunya).

I és que, al capdavall, una de les funcions de l’ortografia, en la seva convencional gratuïtat, consisteix en això: en la seva capacitat de delimitar i d’enfortir els atributs de qui mana i per què.

Qui va resistir-se llavors a l’acceptació d’un tal poder? Gent que, al marge de la preparació intel·lectual i lingüística que poguessin tenir (i n’hi havia que, a la seva manera, prou en tenia), no estava en cap cas disposada a acatar (i sí, per contra, a atacar) l’autoritat de què progressivament s’investia el catalanisme polític de filiació eminentment mesocràtica. Gent, sovint, ancorada en supòsits propis del culturalisme renaixencista més idealitzant, que alhora volia dir del més classista, caciquil o simplement preburgès, preindustrial, pur *Ancien Régime*.

Aquí és aleshores on, en rigorosa coetaneïtat, personalitats del Camp, altrament conspícues per diverses raons, ensenyen l’orella. Tot enfrontant-se obertament a la reforma fabriana i, en definitiva, més a gratcient o més a la insabuda, a tot el moviment de transformació social i política que l’havia feta possible.

Són figures com la de l’escriptor i acadèmic Josep Pin i Soler (Tarragona 1842 - Barcelona 1927); la del diplomàtic i preservador del patrimoni Eduard Toda i Güell (Reus 1855 - Poblet 1941); la del polític i bibliòfil Pau Font de Rubinat (Reus 1860-1948); la del filòleg i professor Miquel Ventura i Balanyà (Reus 1878 - Madrid 1930).

Amb tots ells, acèrrims detractors, cadascun a la seva manera i des de l’àmbit d’actuació respectiu, de la normativa ortogràfica establerta el 1913 i de la codificació gramatical subsegüent, n’hi hauria prou per escriure un capítol de l’antifabrisme més militant.

El qui sens dubte, però, més lingüísticament preparat estava, era l’últim (si més no en la prelació

cronològica), en Miquel Ventura. Degudament estudiat fins ara (tot i que tant autor com obra donarien més de si) per Jordi Ginebra, a *El grup modernista de Reus i la llengua catalana* (1994, en esp. p. 110-124) i a *Ideòlegs, gramàtics i escriptors* (2006, p. 85-112).

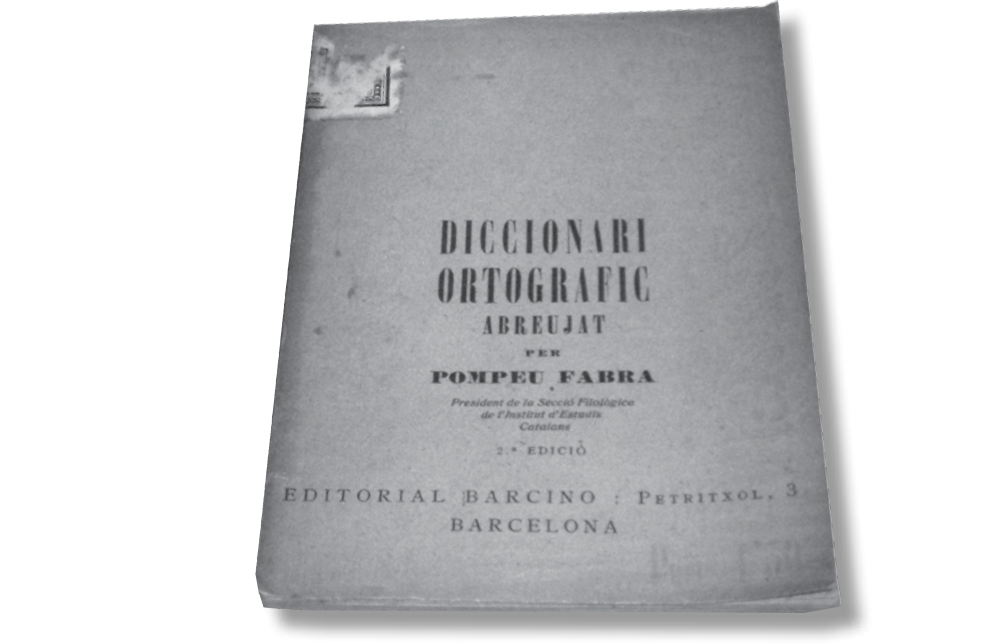
I, a propòsit del qual personatge, bo és de cridar aquí l’atenció sobre una tàcita al·lusió malèvola que Unamuno va dedicar-li al seu article intitulat *La cuestión del vascuence* (de setembre-octubre de 1902).

Era el cas, doncs, que l’inclit Rector salmantí apuntava possibles paral·lelismes entre la situació tant formal com social de l’eusquera i del català. Amb ànim, evidentment, de desqualificar qualsevol projecte de reforma normativitzadora i, no cal dir, normalitzadora de totes dues llengües; destinades, segons ell, a veure’s irremissiblement substituïdes per l’omnímode espanyol.

Com que la seva hostilitat glotofàgica no estava tanmateix renyida amb el coneixement de les llengües a abatre, l’home estava força al corrent de la situació de cadascuna d’elles i, també, de la producció publicista i bibliogràfica que s’hi generava.

D’on el fet llavors que, en l’article susdit, escrivís el següent: “Hay en Cataluña un sujeto -o lo había no ha mucho- empeñado en la desatinada empresa de reformar la ortografía catalana en sentido etimológico, restableciendo íes griegas, tes, haches y otras letras bien muertas (*mythologia* verbigracia)”.

Fins aquí l’afirmació és certa i la referència és prou diàfana: es tracta de Miquel Ventura, que, ignorant la indispensable viabilitat que ha de revestir



Exemplar del Diccionari ortogràfic de Pompeu Fabra exposat al campus de Ciutadella de la UPF. Foto: Maria Eugènia Perea Virgili.

tota normativa ortogràfica, sobretot si és de nou encuny, s’entestava, per causa d’un etimologisme hiperculturalista, a servir-se de grafemes, de sempre del tot inusuals en català, com ara *ph*, *th*, *ch*, *rh*, etc.

D’aquesta excentricitat, pròpia de qui tenia més de lingüista de laboratori i d’ideal que no pas de carrer i de realitat, n’extreia però Unamuno que “entre la razones que en abono de su proyecto daba [Miquel Ventura], callábase la principal, y es que así se diferenciaría el catalán escrito del castellano escrito”.

Doncs bé, això podia ser també fins a cert punt cert en el cas de Miquel Ventura (no del tot, tanmateix, ja que, en un altre aspecte, el mateix Ventura era partidari del manteniment de la y per representar la conjunció copulativa); però en cap cas no ho era a propòsit de la proposta normativitzadora que va acabar prosperant a l’últim:

l’encapçalada per Fabra.

Una proposta amatent no pas a la diferenciació per la diferenciació amb respecte a la llengua hegemònica, sinó a la configuració d’una norma ortogràfica basada en la diasistematicitat referencial (per tal que poguessin reconèixer-s’hi tots els dialectes), en la simplicitat econòmica (evitant doncs complicacions excessives), en l’especificitat identitària (sobreposant-se a hàbits servils però sense aïllar-se d’un diasistema més ampli), en la viabilitat funcional (al marge de floritures de difícil si no d’impossible arrelament), en la intel·lectualització requerida (a fi de poder equiparar-se amb qualsevol altra llengua de cultura).

Aquesta va ser la tasca de Fabra i aquesta la dinàmica, aquí tan breument esbossades, que van fer possible que a hores d’ara, passada ben bé una centúria, tinguem motius sobrats per recordar-ho i per congratular-nos-en. »